

УДК: 327(574/575)

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:

NATIONAL INTEREST

20. 04. 2009.

Година V, vol. 5

Прихваћено:

Број 1-2/2009.

15. 06. 2009.

Оригинални научни рад

стр. 253-280

*Александар Саша Гајић**

ТРИ ФАЗЕ ПОЛИТИЧКЕ ИГРЕ У КАСПИЈСКОМ ПОДРУЧЈУ¹

Резиме

У овом раду аутор истражује димензије и развој геополитичког надметања око коришћења и транспорта енергената из Каспијског подручја до светског тржишта, као и његове шире геоекономске и политичке циљеве. Уочавајући главне државне актере, њихове интересе и циљеве, рад се усмерава на објашњавање тока «Нове велике игре» и њене три досадашње фазе: ону пре 11. септембра 2001. године, која је протекла у руским покушајима задржавања примата у транспорту енергената на овом делу постсовјетског простора; другу, након 11. септембра 2001. године, која је протекла у знаку «ускакања» САД на овај простор и њихове иницијативе која је претила да промени однос снага; и трећу, након 2005. године, која представља период поновног преокрета у коме Русија и њени савезници поново преузимају примат у «Новој великој игри» и највећи део овога простора до даљњег претежно задржавају у сопственој интересној сфери.

.Кључне речи: међународни односи, Каспијско подручје, геополитика, Нова велика игра, транспорт нафте и гаса

Светска политика у 21. веку се не може добро разумети без спознаје да је она наставак политике из прошлих време-

* Институт за европске студије, Београд

1 Рад је део пројекта 149026 Института за европске студије кога финансира Министарство за науку и технолошки развој Србије

на, између осталог, и борбе за расподелу светских ресурса. Контрола над енергентима и њиховим транспортом вековима је била средство политике великих сила уз помоћ које су читаве регионе и делове континента држали условљеним да се повинују њиховим намерама које су, по правилу, превазилазила димензије економске логике.

Постсовјетски простор представља низ подручја чији су ресурси у највећој мери неисцрпљени, а неки чак и нетакнути. Дезинтеграција »прве земље социјализма« још од почетка 90-их година прошлог век отворили су простор за прикривено или отворено надметање за постојеће енергетске ресурсе, тзв. »Нову велику игру«, попут оне деветнаестовековне између Британске империје и Руског царства, у коме су се пре свега простори Кавказа и Средње Азије привлачили у своју орбиту, односно »извлачили« из орбите такмаца.

У односу на "Велику игру" у Каспијском подручју из 19. века »Нова велика игра« на овом простору доноси много нових момената. Док се некадашња игра одвијала између две силе (копнене и поморске - Русије и В. Британије) на претежно »ничијој земљи« средњеазијских каната као преддржавних творевина, уз пасивно или слабашно држање суседних »болесничких држава« (Османско царство, Персијско царство), садашњи ривалитет се одиграва на простору осам међународно признатих држава, које, у складу са својим могућностима, покушавају да заштите своје основне интересе. Већи је и број самих »играча«, од којих су неки активнији и самосталнији (Иран), неки ограниченији широм стратегијом покровитеља (Турска), а неки пасивнији него што им сопствена снага и положај дозвољавају (Кина). Све то указује на тенденцију усложњавања »Нове велике игре« у односу на стару. Неке ствари се, ипак, нису промениле - главни актери »Нове велике игре«, они који једини могу да пресудно утичу на будућност регије јесу две силе (копнена и поморска) - Русија и САД, наследнице царске Русије и В. Британије. Различитост старе и нове »Велике игре« уочљива је и по питању још неколико димензија од којих је најважнија она геополитичка. Деветнаестовековни геополитички значај овог подручја био је по свом карактеру претежно геостратешки. Просторна доминација је имала искључиву функцију у овладавању подручјем ради војног парирања такмацу, а све због

заштите своје територије и њоме омеђеним виталним интересима. Савремени геополитички значај подручја показује, поред геостратешког значаја у односу на цео континент, и свој *самостални значај*. Он није више доминантно геостратешки, већ подједнако, ако не и више, геоекономски, пре свега захваљујући богатству енергетских ресурса у Каспијском подручју.

Залихе нафте и земног гаса овог простора су веома значајне за развој глобалне економије 21. века. Савремени индустријски свет потражује нафтна налазишта ван Блиског истока (где се налази око 60% познате светске нафте) којих има највише на просторима Западне Африке, Југоисточне Азије и Каспијског подручја. Откривање преосталих лежишта енергената и унапређивање процеса експлоатације биће важне ставке за будућност светске економије која је, не заборавимо, на почетку миленијума расла за око 3% годишње. Узимајући ову стопу као просечну, лако је утврдити да ће светске потребе за енергентима до 2020. године бити повећане за 60% у односу на крај претходног миленијума, од чега ће 92% отпадати на нафту, гас и угаљ.

Поред чисто економске користи, стратешка контрола над каспијским енергетским резерваром, као и над рутама извоза из евроазијског залеђа у регионалне центре у *Rimland-u* (ЕЗ, Кина, Јапан, Индија), држи ове високо развијене области у енергетској зависности од онога ко их контролише. Уколико се догоди да нека од великих сила успе да истовремено контролише и Блиски исток и Каспијско подручје, она ће бити у прилици да све земље Европе и Далеког истока држи у трајно подређеном економском односу.

Борба за утицај у Каспијском подручју је за САД вештачка. Прво, успех у »Новој великој игри« омогућава још једну алтернативу (поред Латинске Америке) зависности поморске суперсиле од главног енергетског резервара у 20. веку, оног на Блиском истоку. Друго, он обезбеђује енормну зараду, контролу прилива енергената на светско тржиште и спречава да се појави такмац који би угрозио вековни примат Англоамериканаца на тржишту енергената. Треће, обезбеђује се трајно »усидравање« у дубини континенталне масе, чиме се ствара основа за »ширење у клин« чиме би се трајно раздвојиле главне евроазијске регије, а њене силе спречиле

да развију процесе континенталне интеграције (саобраћајне, привредне, војно-политичке) супротстављене садашњој суперсили. Четврто, на тај начин се омогућава стратешка предност даљем наступању у свим правцима где се могу појавити озбиљни конкуренти глобалној доминацији. То се односи како на даљи економски продор у дубину евроазијског *Heartland*-а, према сибирским резервоарима свих врста природног блага, тако и на регије обода континента - *Rimland*-а које су још увек ван америчке сфере утицаја, а које се тако доводе у положај полуокружења. Стратешка контрола над Каспијским подручјем доводи у стање полуокружења Иран (са мора, са истока, са севера), Кину (и са запада и са истока - са Пацифика), док би индијски такмац на северозападу (Пакистан) добио дубинско залеђе и постао само прва истурена линија у дубоком простору *Rimland*-а и јужног дела *Heartland*-а наспрам индијског потконтинента.

Подупирући америчку стратегију, Турска се надала јачању сопственог престижа и утицаја у Каспијском подручју, те економском просперитету, првенствено од пословања на тржишту постсовјетских држава и зарадом од транзита енергената који преко Турске иду на западна тржишта. У случају по њу повољног развоја догађања, регионални значај Турске би знатно ојачао, и то не само према Истоку већ и према Западу.

За Русију поновно овладавање већим делом енергетског блага у Каспијском подручју омогућава повећан самосталан привредни развој и ванредно велики утицај на светска тржишта. Друго, само присуство у подручју значи и заштиту сопствене државне територије од разорних сила које се са подручја Каспијског подручја могу ширити унутар простора Руске Федерације. Треће, преимућство у Каспијском подручју значи и онемогућавање директног додира са бившим глобалним супарником на свом осетљивом јужном боку, односно заштиту главнине руског *Heartland*-а од будућих геополитичких претњи. Четврто, јужни бок »блиског суседства« под руском заштитом обезбеђује Русији могућност стварања копросперитетних зона са континенталним стратешким партнерима (Кина, Индија).

Кина у савезништву са Русијом на простору Каспијског подручја пре свега види могућност заштите своје територије

од сепаратистичких покрета у Ксинцијангу и онемогућавање дотурања помоћи милитантним исламским организацијама, као и спречавање да се актуелна суперсила трајно »усидри« између регионалних сила и почне да усмерава политичке процесе насупрот интересима Кине. Стратешко партнерство са Русијом, чак и на подручју где Кина жели само економску експанзију, истовремено доприноси растерећењу њене северне границе и отвара могућности концентрације њених војних потенцијала на проблематичније границе - оне према Тајвану и Кореји, на југу према Индији и на запад према муслиманским државама.

Иран у својој политици »тихог савезника Москве« у Каспијском подручју стреми избегавању двоструке опасности: да остане у економској изолацији која ће је одвести у привредну стагнацију, и да доживи потпуно окружење од непријатељски наклоњене САД и њених савезника који се могу одважити за војну интервенцију у циљу рушења исламске власти у Техерану.

»Нова велика игра« до 11. септембра 2001.

САД су, убрзо након стицања независности муслиманских совјетских република, добро уочиле да капитал америчких нафтних компанија и уложена технологија може да омогући овим земљама да трајно напусте руску орбиту и откажу покровитељство својим северним суседима. Представљајући се да (за разлику од Русије) имају само економске интересе, а користећи неповерење и нетрпељивост према бившим словенским колонизаторима, Американци су покушали да, користећи свог хладноратовског савезника Турску, »ускочек« у Каспијско подручје и остваре економски, војно-стратешки и геополитички успех.

Иако је оствариван знатан економски утицај кроз делатности америчких нафтних компанија у формираним међународним конзорцијумима, током последње деценије 20. века нису остварени геополитички приоритети САД у Каспијском подручју. Нити је руска моћ истиснута ни трајно смањена, нити је шиитско-иранска исламистичка претња Америци сузбијена у корист супарничке, тада »савезничке«, сунитско-вахабитске исламске опције.

Америчка стратегија половином деведесетих година прошлог века почивала је на два савеза: турском и саудијско-вахабитском. Америчко-турски савез је за главни циљ имао да изврши утицај ради обједињавања туркофоних народа Каспијског подручја на етно-културном принципу, и створи основу за један континуирани ланац »туранских држава од Средоземља до кинеских пустиња«, коме би Турска била лидер. По питању експлоатације енергетског блага, Турска је требало да буде стожер за закључење споразума о заједничким улагањима и вађењу нафте испод Каспијског мора између државних компанија земаља Каспијског подручја, америчких и саудијских компанија. Други значај Турске био је везан за изградњу нафтовода. Пројекти улагања великих средстава у изградњу мреже нафтовода планирани су тако да се каспијска нафта транспортује мимо традиционалних геополитичких ривала Ирана и Русије, кроз територије ван њихове контроле, а у правцу Турске. Главни пројекат америчко-саудијско-турске геоекономске стратегије, који је годинама унапред био промовисан, је нафтовод Баку-Чејхан. Његовим завршетком и стављањем у функцију, као и пуном контролом нафтовода Киркук-Јамјурталих из Ирака, стратешки планови САД би били на најбољем путу да се остваре. Поред тога, годишњи транспорт нафте кроз Турску износио би 14 милијарди долара, од којих би Турска зарадила 500 милиона долара, док би годишње уштедела 2 милијарде долара.

Реализујући ову стратегију, турско-азербејџанско савезништво покушало је да се прошири на Казахстан потписивањем »Декларације о даљем развоју и продубљивању Кооперације између Казахстана и Турске«, закљученим између председника Сулејмана Демирела и Нурслана Назарбајева у Алма-Ати јуна 1995. године. Тако је и Казахстан позван да подржи изградњу нафтовода Баку-Чејхан и, по његовој изградњи, транспортује овим путем своју нафту.

Између Русије и Турске је од тада владао необјављени нафтни рат. Турска је искористила све начине да дисквалификује Русију пред очима међународне јавности. Увођењем лимита пролаза бродова кроз Босфор јуна 1994. године, Русији је упућен изазов који је оправдаван еколошком заштитом Истамбула.

Да би се нафтовод Чејхан-Баку изградио и ставио у погон, те повезао казашку и азерску нафту са Турском, потребно је било успоставити територијални континуитет под неспорном америчко-турско-саудијском управом. Најкраћи пут је онај од Бакуа, кроз Нагорно Карабах и Јерменију до источне Турске, а који је због рата у Нагорном Карабаху на простору тзв. »коридора Мергин« био затворен. Подршком Русије и Ирана Јерменима, створен је савез Русија - Н. Карабах - Јерменија - Иран. Намера да се по турску алијансу неповољни »пах русица« модификује није успео.

Привремено заустављени од савеза Русије и Ирана на географски најкраћој и наповољнијој опцији за изградњу нафтовода, атлански нафтни савезници имали су још једну алтернативу, ону севернију, по којој би се територија изградње нафтовода из Бакуа усмерила преко територије Грузије до Турске. Каспијски нафтни конзорцијум је 1995. започео преговоре са Грузијом и Турском. Међутим, Русија је још утицањем на збацивање Гамзахурдије са места председника Грузије и подршком абхаским сепаратистима ставила председника Шеварнадзеа у ситуацију да опстанак грузијске државе зависи највише од односа према Русији.

Видевши да је Русија одлучна да задржи своју предност коју јој пружа постојећа мрежа нафтовода, поборници изградње руте Баку-Чејхан подржали су чеченски сепаратистички устанак који је за њих био од велике важности. Чеченски успех у виду овладавања северним Кавказом и ширења исламистичке побуне на Дагестан трајно би онеспособио функционисање постојећег руског нафтовода чије је најважније чвориште за Каспијско подручје и главни град аутономне Чеченије - Грозни. Тиме би пут каспијске нафте из Тенгиза (Казахстан) и Бакуа до руске црноморске луке Новоросијск био прекинут, а Русија избачена из надметања око транспорта нафте до ЕУ. Одлучна »друга чеченска кампања« руске оружане силе из 2000. године је, и поред тешкоћа и озбиљних губитака, онемогућила блокирање Русије у »геополитици нафте« (А. Дел Вал) и потврдила у том периоду и даље доминантну улогу Русије у Каспијском подручју.

Развојем догађаја крајем претходног миленијума и савезом са Русијом могао је да буде задовољан и Иран који је у пројекту Баку-Чејхан видео деловање антииранске, аме-

ричко-турско-саудијске алијансе. Да је Иран добро проценио намере Америке и њених савезника, потврђује и Кристина Шели, заменик представника State Department-а, објашњавајући амерички политику према Ирану: “Наша политика је да блокирамо пројекте који могу да буду од користи за Иран са политичког и финансијског аспекта. Ми желимо да извршимо притисак на Техеран и приморамо ову државу да промени понашање које је неприхватљиво за садашње време.»²

У међувремену, Русија је завршила реконструкцију нафтовода дуж северне обале Каспијског мора, који повезује казашка налазишта у Тенгизу³ са црноморском луком Новоросијск. Проширење ценовода на дужини од 1.580 километара завршено је 2000. године.

Приморани да се помире са постојећим геополитичким »матом« Русије на северо-западном делу Каспијског подручја, саудијско-америчка алијанса се крајем деведесетих година прошлог века определила да отвори јужни коридор за изградњу нафтовода и створи повољну атернативу у складу са својим геополитичким интересима заобилажења Ирана и Русије. Радило се о плану изградње продужења постојећег нафтовода који би од туркменистанске престонице Ашкабада досезао до тремеђе са Ираном и Авганистаном. Овај план предвиђао је изградњу авганистанског нафтовода преко Херата и Кандахара до Пакистана, верног америчког савезника још из времена хладног рата.

Планирање изградње јужног нафтовода представљао је увод у отпочињање нове етапе »Нове велике игре« која се постепено пребацује и ван самог Каспијског подручја, на јужни део евроазијског *Rimland*-а - у Авганистан и Пакистан.

»Нова велика игра« након 11. септембра 2001. године

Догађаји од 11. септембра, када су припадници Ал Каиде извршили највећи терористички напад на територију Америке у историји, срушивши торњеве близанце СТО у Њујорку, представља тренутак великог преокрета и у дешавањима на простору Каспијског подручја. Након овог датума

2 Graham Fuller, *New Great Game*, Caspian Crossroads, 1996.

3 Налазиште у Тенгизу је шесто по величини на свету, са још сигурних 9 милијарди барела нафте.

отпочиње друга фазе "Нове велике игре" коју карактерише офанзива САД са циљем да обезбеди свој трајни утицај на подручју и надокнади све тактичке пропусте из прве деценије трајања овог геополитичког надметања. Истовремено, америчка »геополитичка офанзива« проузроковала је низ потеза Русије, Кине, Индије и Ирана који су били принуђени да се прилагоде и, колико могу, искористе новонасталу ситуацију и поправе своју позицију на простору Каспијског подручја.⁴

Шок услед напада на Њујорк и Вашингтон и првобитни страх брзо су се претворили у гнев америчког јавног мњења. Он је изнедрио вољу за акцијом, дао мотивацију и потребно морално покриће за учешће у жељеном геополитичком преобликовању Каспијског подручја, на чији је изостанак у претходном периоду тако често указивао Хенри Кисинџер.

Непосредно после 11. септембра руски стратежи (као што је Николаја Леонов) увидели су да су Америкаци у Персијском заливу и Арапском мору концентрисали огромне војно-поморске снаге, које су прекомерне за спровођење антиталибанске акције. »Бин Ладен и талибани само су први и, вероватно, не најважнији циљ америчке војне групације. Користећи повољну морално-психолошку ситуацију у свету, САД намеравају да у најкраћем року заузму доминирајуће војно-стратешке и политичке циљеве у основним нафтним и гасним регионим света - Персијском заливу, у зони Каспијске низије и Средњој Азији.... Појава америчких војних и обавештајних центара у земљама Средње Азије и у самом Авганистану, где ће власт бити безусловно предата снагама лојалним САД, радикално ће променити стратешки однос снага и створити очигледну опасност по интересе Русије, Индије и Кине. НАТО се примиче границама Русије не само са запада, већ и са југа.«⁵

Геополитички положај територије Авганистана, још у временима пре његовог претварања у суверену државу 1747. године (под водством Ахмад Кана од Садозаја) показује да се ради о динамичном простору јужног *Rimland*-а, где су се

4 Сазнања о развоју догађаја у Каспијском подручју и планирана рута изградње нафтовода из Туркменистана преко Авганистана до пакистанских лука, баца нам ново светло на саму антитерористичку авганистанску кампању и њен шири значај у оквиру стратегије САД.

5 *Геополитика* бр. 5, октобар 2001. стр. 2

смењивали многобројни империјални утицаји. Овај простор је некада припадао Персијском царству Ахаменида и служио је као пут за Александров продор у Индију, док је у каснијим временима био саставни део пост-цингискановог Могулског царства које је владало и Индијом.

Свој дуготрајни геополитички положај тампон зоне Авганистан је стекао половином 19. века, управо током »Велике игре« између В. Британије и Русије, када је чинио део британског »санитарног кордона«, ланца држава од Турске преко Персије до Тибета, који је служио да представља препреку продору Русије ка Индијском океану. Енглези су три пута извршили инвазију на Авганистан: прву 1839. године, која се 1842. године завршила масакром британске експедиције (од 16.500 војника само се један вратио жив у Џалалабад); другу 1878. године, која се, након две године, такође завршила уништењем мешовитог британско-индијског корпуса, мада је након тога владар Абдул ал-Тахман Кан довео Авганистан у положај британског протектората; и трећу, 1919. године, након које се Авганистан ослободио британског колонијалног положаја и успоставио добре однос са новоформираним СССР-ом (Авганистан је био прва држава која је признала Совјетски Савез), који су трајали све до интервенције Совјета у авганистанском грађанском рату 1979. године. Повлачењем Совјетске армије из Авганистана десет година касније, ова земља је наставила да крвари у рату између Нацибулахове владе и муџахедина, а касније и у међусобним обрачунима победничких муџахединских фракција.

У овом периоду била је приметна је жеља Американаца и Пакистанаца да се земља уједини од стране једне фракције (зато су помагали талибани) коју је требало подржати, да би се овај простор геополитички консолидовао у циљу шире континенталне стратегије. Подршка талибанима имала је за циљ да обједињени Авганистан поново задобије улогу граничног подручја у следеће сврхе: прво, тако би се створио јединствени блок кога би сачињавали Пакистан и Авганистан, а који би спречавао физичку комуникацију територија између земаља потенцијалних савезника: Ирана, Индије и Русије (која је у то време поново присутна на јужном боку »блиског суседства«, у Таџикистану) и њихову саобраћајну, економ-

ску и политичку интеграцију. Са друге стране, талибански режим служио би као конкурент анти-америчком иранском фундаментизму на простору Средње Азије. Треће, Авганистан би постао залеђе из којег би се вршила инфилтрација исламиста у Каспијско подручје и дестабилизовали »секуларни« режими који се одржавају уз помоћу руског војног и економског присуства (Тацикистан, Узбекистан). Четврто, талибански Авганистан служио би као коридор за изградњу већ поменутог нафтовода од Туркменистана кроз Херат и Џалалабад до пакистанских лука. Изградња тог нафтовода била би алтернатива недовољно успешном покушају надигравања у првој фази "Нове велике игре«, коме се успешно супротставила коалиција Русије и Ирана у западном сектору Каспијског подручја. Јужни коридор одвода каспијске нафте омогућио би Американцима потпуну контролу простора од Индијског океана (који се надзире помоћу кључне поморске базе Дијега Гарсија) до Каспијског мора.

Калифорнијски нафтни гиганат UNOCAL је, са одобрењем State Department-а, финансирао наоружавање талибана и њихов победнички марш на Кабул⁶. Истовремено, нафтни конзорцијум Центагас је (због проблема око западног пројекта Баку-Чејхан) одлучио да подржи усмеравање азерске и туркменистанске нафте рутом на југ кроз Херат и Кандахар. Тада се у цео пројекат укључила саудијска компанија Delta Oil⁷, чије се ангажовање подударило са временом напада Бин Ладена на Американце у Најробију (Кенија). Овај догађај је био повод да UNOCAL, који је био иницијатор целог пројекта, напусти улагања.

У првим данима након напада од 11. септембра владе Узбекистана и Тацикистана понудиле су своју територију

6 *Де Морген*, септембар 1996

7 Непосредно очи 11. септембра, у тренутку када је америчка привреда већ шест месеци била у озбиљној рецесији (од почетка месеца марта, према писњу В. Енгдала у *«Executive Intelligence Review»*) на позорници се појављују нови актери: америчка компанија Chevron укључује се у пројекат изградње нафтовода кроз Авганистан и Пакистан. Овај пројекат добија отворену подршку председника Буша и Кондолизе Рајс. САД су (заједно са Пакистаном и Турском) крајем августа последњи пут покушали да убеди талибане да подрже изградњу нафтовода Туркменистан-Авганистан-Пакистан. Преговори су пропали. Потом се догађа 11. септембар, чије су последице познате.

америчким трупима за удар на осумњичене за терористички акт, на базе Ал Каиде и њихових покровитеља талибана у Авганистану. Муњевитом концентрацијом трупа у Заливу и Индијском океану, америчке војне снаге запоселе су базе на територији ове две каспијске земље и отпочели акцију свргавања талибанског режима. У јануару 2002. године, Америка је разместила 3.000 људи и на подручје Киргизије, са образложењем да ове снаге служе да сукцесивно замењују војни персонал бројности 1.500 људи, кога су до почетка октобра 2001. године стационирали у Узбекистану. Тиме је у најкраћем року, осим у (осетљивом због Руса) Казахстану и неутралном Туркменистану, заокружено присуство америчких трупа у Средњој Азији.

У тренутку нагле промене односа снага на простору Каспијског подручја, чиме је преко ноћи измењена безбедносна архитектура грађена вишегодишњим мукотрпним савезништвом Русије и Кине, руска влада је била принуђена да брзо реагује. Након пажљивих процена, Русија се определила не за конфронтацију, већ за пуну подршку САД у рату против тероризма, са циљем да што више заштити сопствене интересе у новонасталој ситуацији и не дозволи да буде искључена из процеса који су се одвијали са размештањем америчких трупа у Средњој Азији.

Још раније су аналитичари САД и Русије, избегавајући *zero sum* менталитет, закључили да се у средњорочном периоду интереси ове две земље поклапају по следећим питањима: супротстављању радикалном исламском фундаментализму (мада су се простори угрожености код две силе разликовали), заједничком супротстављању тероризму на простору поједних регија (главно размимоилажење је руско противљење овом супротстављању у неким деловима Блиског истока, као нпр. у Палестини), заједничка борба против наркомафије на простору Азије, заједнички развој експлоатације енергетских ресурса, где свака страна мора узети у обзир интересе друге, и спречавање шверца нуклеарних материјала и арсенала за масовно уништење из времена хладног рата.⁸

8 *U.S – Russian Security Cooperation in the Middle East, South Asia and East Asia*, Robert Oakley, Kenneth Pollack and James Przystup, *US - Russian Partnership*, 2001, стр. 1

Русија је ушла у овај »брак из интереса« са САД из следећих разлога: да допринесе уништењу талибанског изворишта тероризма које се ширило кроз просторе Азије и помагало силама које теже распаду Русије; да, аналогно америчкој интервенцији, добије одрешене руке да се обрачуна са терористичко-сепаратистичким покретима на Кавказу; да партнерским односима повећа своје војно присуство и одржава га паралелно са америчким (контролишући тако намере савезника), као и да побољша укупни преговарачки положај по другим питањима са САД и повећа свој углед у свету, првенствено код Немачке и земаља ЕУ.⁹

Истовремено са подршком рату против тероризма, Русија је искористила ситуацију да се избори са дуплим стандардима у светском јавном мњењу, које су неки отворено терористичке групе које делују на Кавказу називали »борцима за слободу«. У сусретима министра Сергеја Иванова у Веркундеу и на Римској конференцији са НАТО-м, Русија је инсистирала на томе да се терористичке организације посматрају као јединствена мрежа која се распростире од Маниле до Сарајева, са којом се мора "расчистити" на глобалном нивоу. Москва је чак успела да приведе крају и продају своје војне опреме Ирану, што је знатно ојачало одбарамбени систем ове земље, док су САД биле приморане да ћутке пређу преко тога.

За разлику од Русије, догађаји након 11. септембра показали су слабашност кинеске стратегије супротстављања и тероризму и америчком размештању трупа у Средњој Азији. Кинески одговор на ова дешавања је било претња ветом у УН и инстистирање потчињавања америчких акција у регији надзору УН, који мора бити потврђен консензусом сталних чланица Савета безбедности. Кинески неадекватан став био је пресудан да се руски председник Путин определи за партнерства са Америком и привремено запостави стратешко партнерство са Кином.

Кина је, поред тога, показала да не може да пројектује своју војну моћ ван сопствене кутурно-цивилизацијске сфере у мери у којој може да заштитити друге државе од безбедносних изазова великог интензитета, нити да се може

9 Нино Башков, *Зашто се Москва удружује са Вашингтоном?*, Le Monde Diplomatique, новембар 2001

приказати као боља алтернатива од западне. Савезништво са Русијом и њен дотадашњи институционални облик у виду Шангајске групе показало се недовољно развијен, указујући на нужност озбиљнијег ангажовања у том правцу.¹⁰

За разлику од Кине, Иран је брзо уочио све могуће последице у новој фази “Нове велике игре” и подржао стратегију Русије која се придружила “рату против тероризма”. Разменом обавештајних података са Русима и утицајем на проиранске шиите на северу Авганистана, Иран је дао допринос рушењу талибанског режима и истовремено учврстио своје позиције у Авганистану.

Индијска политика, окренута мултилатерализму међународних односа 21. века, приметно је појачана на Каспијском подручју у месецима који су уследили по нападу САД и савезника на талибане. Ојачавши билатералне војне споразуме са Русијом и Ираном, чиме је побољшала своју позицију у случају поновне ескалације насиља у пограничном појасу са Пакистаном, Индија се укључила у помоћ Северној алијанси у самом Авганистану. Истовремено, Индија се противила намерама САД да дуготрајно размести своје трупе у Каспијском подручју, мобилизацијом трупа и њиховим размештањем уз своју западну границу вршећи јак притисак на Пакистан.

Американци су брзо увидели намере Русије и других регионалних сила, да у оквиру антитерористичке кампање заштите пре свега своје геополитичке интересе. Заузети војним операцијама, Американци су одлучили да, прво, што је више могуће искористе сарадњу са њима, а тек потом да спрече остварење њихових скривених намера. Зато су, недуго по окупацији Авганистана, обновљене медијске оптужбе да Руси не врше антитерористичку кампању, већ геноцид у Чеченији, да помажу сепаратистичке покрете на Кавказу и у Молдавији, да спремају унилатералне акције унутар Грузије

10 Неуспех око организовања антитерористичког центра у Бишеку, а, са друге стране, и себична политика Кине да придобије што више земље при разграничењу са Киргистаном, као и жеље да се постави као арбитар у расподели водених ресурса у целој Средњој Азији, само су довели до негодовања међу земљама у подручју према Кини, па и до насиља високог степена, као у случају када је у Бишеку убијен кинсеки дипломата. О томе више код: Stephen Blank, *China's Defeat in Central Asia*, Caucasus Analyst, Wednesday / August 14, 2002

против »измишљених« терориста у Панкијском кланцу, да спремају атентат на тадашњег грузијског председника Шеварнадзеа. Што је време више пролазило, савезништво се поново претварало у ривалитет, а »амерички« и »руски« рат против тероризма показали су се инкомпатибилни, нарочито након пораза талибана и формирања нове власти у Кабулу.

Америчко трајно присуство у Авганистану за намеру је имало учвршћивање »муслиманског секуларног клина« (под америчком контролом) између Кине, Индије и Русије и стварање чврстог појаса »од Балкана до Кашмира.« Простору Авганистана и Пакистана ту припада улога једне од две »кључаонице« (друга је на простору »традиционалног Балкана«)¹¹ између јужне и источне зоне *Rimland*-а. У појасу *Rimland*-а између две »кључаонице«, након тога, остале су само две државе ван контроле морске суперсиле - једна је била санкцијама изнурени Ирак, а друга Иран, најважнија и најјача држава Средњег истока. Њиховим потчињавањем јужни бок *Heartland*-а - Каспијско подручје би био обухваћено луком атлантске геополитичке суперсиле и постепено привучено ка њему, а Русија одбачена из »блиског суседства«, са реалном опасношћу од страног продора у Сибир и распада државе¹².

Да страхови о намерама САД да се трајно позиционирају у Каспијском подручју нису били неосновани, постало је јасно током лета 2002. године. У касном августу, начелник америчког генералштаба Том Френкс посетио је земље у региону и објавио да ће америчко војно присуство у Средњој Азији бити дуготрајно и повећано, те да је сврха његових покрета развој војне сарадње са владама каспијских држава.

Рат против тероризма био је увод у значајније америчко присуство и на подручју Кавказа. Већ у новембру 2001. године на простору Азербејџана су изведени војни маневри под називом »Кооперативна одлучност 2001« у којој је учествовало девет земаља НАТО пакта и десет чланица Партнерства за мир, као корак даље у интеграцији Кавказа у евроатлантске безбедносне структуре. Током само 2001. године, Азербејџан је учествовао у више од 250 различитих активности у окви-

11 *Тераса са погледом на Сибир*, Геополитика бр. 5, октобар 2001. стр. 2

12 Robert Cutler, *US Intervention in Afghanistan: Implications for Central Asia*, Foreign Policy in Focus, 21 November 2001, www.foreignpolicy-infocus.org/commentary

ру западне војне алијансе. Јасно се приклонивши опцији Вашингтона; 27. марта 2001. одржане су прве билатералне војне консултације на релацији САД-Азербејџан, усмерене на морнаричку одбрану азерског дела Каспијског мора, стандардизацију контроле лета, као и програм обуке за војску Азербејџана.

Са отпочињањем извођења радова на нафтоводу Баку-Чејхан, Америка је послала бројне војне саветнике и инструкторе у Грузију чији се број убрзо попео до 800, што је Москву довело до закључка да Русија трајно почиње да губи утицај на владу у Тбилисију. Радило се имплементацији програма »обучи-и-опреми« (Train-and-Equip) вредног 64 милиона долара, којим је планирано да се побољшају грузијске антитерористичке способности и ватрена моћ њених оружаних снага. Присуство чеченских герилаца који су нашли уточиште на територији грузијског Панкијског кланца, неспремност да се са њима носи, па чак и индиције да су грузијски парамилитарци са Чеченима и вахабитским групама отпочели напад на Абхазију, приморали су Русију на енергични одговор. Продор гериле од 30 километара у дубину Абхазије зауставила је руска војна интервенција, као и авио-удари на терористичке кампове у Панкијском кланцу, без обзирања на спорна питања грузијског суверенитета везана за ову територију.

Суочени са наглим бујањем војно-политичких веза Америке са појединим земљама Каспијског подручја, регионалне силе, чији су интереси супротстављени оваквој политици, почеле су да увиђају неопходност снажнијег повезивања од прокламованог опредељења за мултилатерални свет, као и нужност паралелног институционалног повезивања и билатералне сарадње.

На нивоу мултилатералног повезивања, поборници стварања равнотеже америчкој војној експанзији прихватили су да искористе постојеће, мада недовољно развијене институционализоване облике међусобне сарадње, у првом реду Шангајску организацију за сарадњу. Основана 1996. године као регионална група под именом »Шангајска петорка«, са постављеним циљем сарадње између чланова (Русије, Кине, Таџикистана, Киргистана и Казахстана) по питању разграничења и демилитаризације граница, по успешно обавезаном

првобитном послу ова организација је усмерила своја интересовања на другу делатност. Радило се супротстављану радикалном исламизму, у чему су земље чланице имале мање успеха.

У јуну 2001. године групи је приступио Узбекистан, који је, мада виђен као амерички стратешки партнер још од 1995. године, током 2000. године увидео да је Русија једина од великих сила која има вољу да пошаље трупе да се боре за одбрану владе у Ташкенту против Исламског покрета Узбекистана. Приступањем ове некадашње узданице проамеричког GUUAM-а, регионалне групе за борбу против тероризма, »Шангајска петорка« је прерасла у Шангајску организацију за сарадњу (ШОС) када је и формиран самостални секретаријат у Шангају¹³. Изгледало је да ће неостварени план из Бишека 1999. године коначно заживети, да ће руско-кинески кондоминијум над Средњом Азијом (кога је пратио први руско-кинески билатерални споразум у последњих педесет година)¹⁴ постати трајно стање, када се десио 11. септембар и америчко »усускање« на плато Средње Азије.

Свесни по њих поразне чињенице да су САД за пет месеци непосредног војног присуства у Каспијском подручју учинили више него ова регионална група за пет година, руско-кинеско савезништво је (након што су односи Вашингтона и Москве у заједничком »рату против тероризма« почели да се хладе) одлучило да уложи све снаге и створи од ШОС-а праву међународну организацију са широким спектром активности и јаким институционалним апаратом. О димензијама руско-кинеског стратешког одговора на америчко војно ширење могло је да се суди тек након 7. јануара 2002. године, када је у Пекингу извршена трансформација ове међународне организације у чврсту регионалну безбедносну организацију са капацитетима да изведе заједничке антитерористичке акције. Завршена је повеља организације, формиран је нови се-

13 John Daly, *Shanghai Five' expands to combat Islamic radicals*, Jane's defence, 19. 07. 2001, www.jane's international security news

14 У питању је споразум из јуна 2001. године под именом "Споразум о добросуседским односима, пријатељству и сарадњи" којим је започела ера најбољих односа између Русије и Кине у задњих 300 година. Уговором је увишестручена привредна сарадња, и, између осталог, предвиђено да се 2000 кинеских официра сваке године школују у Русији, док је вредност купљеног оружја из Русије премашила 5 милијарди долара на годишњем нивоу.

кретаријат на чије се челу налазио бивши кинески амбасадор у Москви Жанг Дегуанг са трогодишњим мандатом, почела је изградња центра здружених снага у киргиском граду Бишеку¹⁵. Установљена је служба за интегрисање информација, а 2003. године изведене су и планиране вежбе у борби против шверца наркотика, изградње заједничких путева, служби за интервенцију у случају елементарних непогода, као и вежбе здружених граничних јединица.

Током 2002. године Русија је покушавала да унапреди билатералне односе са Азербејџаном. Они су уродили потписивањем договора о војно-техничкој сарадњи. Предмет ове сарадње је радарска станица у Габали¹⁶, која је Русији дата у закуп на још 10 година као информатичко-аналитички центар, уз годишњу надокнаду од 7 милиона долара. Русија се обавезала да број особља у овом центру неће прелазити 1500 људи.

На јужном делу Каспијског подручја Русија је током 2002. године појачала своје присуство. Продужен је боравак 201. дивизије у Тацикистану, да би, након посете председника Путина Бишеку, био постигнут и нови споразум о блиској сарадњи Русије и Киргизије у сфери економије, научне сарадње, транспорта и хуманитарних активности. Главни предмет споразума представљало је формирање руске авиобазе у граду Канту, 20 километара од престонице, а свега 80 километара од базе где су били смештени Американци.

Геостратешка динамика између сила на простору Каспијског подручја након 11. септембра добила је свој одраз и на пољу економске стратегије и њеног најважнијег сегмента на овом простору - изградње цеговода. Док је пројекат изградње нафтовода Баку-Чејхан ушао у своју другу фазу изградње, ону кроз Грузију, лидери Туркменистана, Авганистана и Пакистана су се током јула 2002. године састали у Исламабаду где су (под покровитељством представника америчке ADB-Asian Development Bank, финансијером студије изводљивости) постигли договор о изградњи гасовода од туркменистанског налазишта Даулатабат, кроз Авганистан све до пакистанске луке Гвадар.

15 *Shanghai Cooperation Organization Seeks to Strengthen Anti-Terrorism Component, EurasiaNet.org*, January 8, 2002.

16 Ради се о радарској станици лоцираној 350 км северозападно од Бакуа, која је у функцији од 1985. године са циљем да прати кретање интерконтиненталних ракета у јужној хемисфери.

Убрзо након потписивања споразума, индијска корпорација ONGC (Oil and Natural Gas Corporation-Overseas) покренула је контрапредлог изградње »енергетског аутопута« који би повезивао Русију, Кину и Индију, поткопавајући поменути руту под контролом западних сила. Овај гасовод RCI (Russia–China-India) ишао би од Русије кроз Туркменистан, Узбекистан, Казахстан до Кашгара у кинеском Ксинџијангу, а одатле би ишао ка југу до индијског Кашмира кроз Ладак, пролазећи или индијско-кинеску линију разграничења кроз планине Сиачен или кроз Хамчал Пардеш.¹⁷

Русија је непосредно након догађаја од 11. септембра постигла још један велики успех у остварењу своје енергетске стратегије. Заједно са италијанским партнерима из ЕНИ-ја, руски Гаспром је ушао у заједничко улагање (50:50 у проценти) у изградњу гасовода испод Црног мора, од руског града Изобилноја до турске обале, дужином од 380 километара. Познат као пројект под именом »Плави погон«¹⁸, цевовод је постављен на дну мора на досад невиђеној дубини од 2180 метара, чиме је надмашен амерички пројект у Мексичком заливу код налазишта Менсе. Американци су безуспешно покушавали да приволе савезничку Турску да раскине уговор и прихвати изградњу алтернативног гасовода из Туркменистана, који би ишао испод Каспијског мора до Азербејџана, а одатле кроз Грузију до Турске.

Након пројекта »Плави погон«, други турски суседи који не оскудевају гасом почели су да се утркују у реализацији изградње гасовода, будући да турске потребе за земним гасом непрестано расту. Иран је заузет изградњом гасовода дугог 550 километара који се протеже од града Казвина у средњем Ирану до турске границе, чијом се изградњом планира повећање извоза 10 милијарди кубних метара гаса у 2007. години. Пројект којим су САД хтеле да помрсе конце руском »Плавом погону« планиран је као извор додатног снабдевања

17 На конференцији Шангајске организације за сарадњу одржане у Алма Ати, предложена је израда студије о изводљивости изградње овог пројекта чије су грубе процене изузетно високе, око 15 милијарди долара. Отежавајућа околност је што би изградња цевовода еколошки угрозила пројекат »Пут свиле«, и успорила (због висине инвестиције) изградњу другог пројекта, нафтовода између Казахстана и Кине дугог 3000 миља који је у то време био у фази израде студија изводљивости и припремних радњи.

18 *The Russian–Turkish Blue Stream Gas Pipeline project entering the stage of practical realisation*, Pravda, 8.05.2001, www.Pravda.ru

гасом Турске из Туркменистана, а на основу споразума који су Анкара и Ашкабад закључили још 1998. године. Гранични спор између Туркменистана и Азербејџана је потпуно блокирао изградњу гасовода и оставио Турску да се снабдева искључиво од свог највећег геополитичког ривала, Русије.

Америчка инвазија и окупација Ирака, изведена из стратешких разлога да се задржи кључни утицај на производњу нафте на Блиском истоку и спречи ширење глобалног тероризма, изазвала је бојазан и негодовање код свих лидера муслиманских земаља у Каспијском подручју, са изузетком Узбекистана. Опште мишљење је било да ће се тако само више дестабилизovati међународни односи, да ће се повећати хуманитарна катастрофа и да ће то дати нови полет радикалном исламизму на глобалном нивоу, па и на просторима Каспијског подручја.

Последица овога је била да је стратешка улога Узбекистана за САД у регији почела да опада. Економски протекционизам који је влада Ислама Каримова почела да спроводи и непристајање на реформе за које су добили кредите од америчких донатора, као и подршка непопуларној интервенцији у Ираку, довели су до изолације и отвореног антагонизма свих суседних каспијских земаља према Узбекистану.

Пад репутације означио и подизање глава исламских радикалних покрета који су почели да изводе терористичке акције против централних власти. Побуна милитантних исламиста и њихови протести претворили су крајем марта 2004. године улице Ташкента у бојно поље. Потом су уследили терористички напади на цивилна и војна постројења у Бухари и Ташкенту експозивним направама и заседама на магистралним правцима, који су свакодневно повећавали број страдалих припадника снага безбедности. Све је ово нагнало председника Каримова да преиспита своје спољнополитичке позиције и потражи помоћ не код Американаца, чије су базе у Узбекистану биле практично под опсадом, већ у Москви у коју се упутио половином месеца априла 2004.¹⁹

Опште стање у Каспијском подручју након интервенције САД у Ираку највише је искористила Русија да ојача свој утицај и промовише оно за шта се залаже Путинова док-

19 Igor Torbakov, Uzbekistan set to diversify its security options in wake of recent militant attacks, 4/19/04, www.Eurasia.insight.com

трина – успостављање високе интеграције кључних држава ЗНД-а (Русије, Белорусије и Украјине) из које ће се гранати мрежа појединих веза интеграције, првенствено привредне и безбедносне, са осталим државама бившег СССР-а.

Новонастало стање покушао је да искористи и Иран који је, опонашајући руске напоре, предложио оснивање безбедносне групе на Кавказу којој би се, заједно са Ираном и Русијом, придружила и Турска. Приликом посете Јеревану, ирански министар спољних послова Камал Карзаи је понудио услуге своје земље у посредовању између Јерменије и Азербејџана око проблема Нагорног Карабаха, али су његове иницијативе наишле на хладан пријем.

Трећа фаза »Нове велике игре«

Да се коло среће окреће, као и да се истрајност на дужи стазе углавном исплати, показује и трећа, актуелна фаза »Нове велике игре« која је отпочела половином прве декаде новог миленијума. До тада све је указивало да се, упркос руско-кинеским напорима да парирају иницијативи коју су после 11. септембра и окупације Авганистана и Ирака имале САД на већем делу Каспијског подручја, цео регион ипак поступно помера у правцу интересне сфере једине преостале суперсиле. Иницијални успеси »обојених револуција« у Украјини и Грузији, јачање америчког војног присуства на Кавказу, несумњиво одређење Сакашвилијевог режима у правцу атланског савеза, као и постепено приближавање Бакуа западној велесили, фазно повлачење руских војних база из приморских грузијских градова, завршетак и пуштање у погон стратешког нафтовода Баку-Чејхан 2005. године, изгледали су као неспорни показатељи једног незаустављивог тренда.

Одушевљени примером успешности Клинтонове администрације у рушењу Милошевићевог режима у Србији, америчка континентална стратегија је у реализацији догађања »обојених револуција« видела једну од важних етапа у стварању ширења сопственог утицаја на постсовјетском простору. Уз помоћ дела локалног невладиног сектора, знатних новчаних инјекција, важног медијско–пропагандног деловања, као и обједињавања опозиције и бивших режимских

функционера у један политички блок, сматрано је да се на овај начин може у целом региону применити рецепт уз помоћ кога се достиже критична маса за рушење истрошених и често веома непопуларних режима на првим предстојећим изборима. Међутим, убрзо се показало да су успеси стратегије САД у региону заправо ишли у правцу њеног »империјалног пренапрегнућа« (П. Кенеди) и, на дуже стазе, довели до контраекта, то јест да су актери америчке спољне политике сами гурнули преостале пост-совјетске републике назад у окриље новоформиране руско-кinesке безбедносне архитектуре.

Знатно чвршћи и одлучнији режими преосталих каспијских држава, који су до тада одолевали исламистичким побунама (од којих су најопасније биле оне у Узбекистану и Таџикистану), почели су да streпе од одвијања »кијевског« сценарија и у њиховим државама. Обзиром да је текућа 2005. година у већини средњеазијских држава била изборна година, владајуће елите ових каспијских држава су повукле превентивне потезе. Након септембарске победе на парламентарним изборима 2004. године, владајућа номенклатура председника Назарбајева у Казахстану је преко суда издејствовала да се главна опозициона партија Демократски избор расформира и стави ван закона због »противзаконитих активности«. Истовремено је покренута истрага против тамошње филијале Соросеве фондације због финансијских прекршаја и подигнута оптужница против Заманбека Нуркадилова, некада високог државног функционера, а потом жестоког критичара политике председника Назарбајева. После тога, поновна победа Назарбајева на председничким изборима крајем 2005. године, показало се, била је више него извесна.

Наизглед неочекивано, мартовски дани 2005. године донели су политички преврат у Киргизији. Парламентарни избори, одржани задњих дана фебруара и првих дана марта, резултирали су очекиваном победом владајуће партије. Тамошња опозиција и невладин сетор покренули су лавину догађаја који су од политичких протеста у другој половини месеца прерасли у уличне nerede, те ексалирали у насиље и пљачку која је на крају довела до пада режима Аскара Акајева. Дан након што су се демонстранти обрушили на председ-

ничко здање у Бишеку, Акајев је напустио земљу и уточиште потражио у Москви. Вођа опозиције (а некадашњи председник владе) Курманбек Бакијев се прогласио привременим председником, поништио резултате избора и обећао нове изборе у року од три месеца, након којих је његова власт постала дефинитивно учвршћена. У поређењу са украјинском »наранцастом« револуцијом и грузијским мирним превратом, насиље у Бишеку, прозвано »револуцијом тулипана«, однело је више стотина живота и отворило нове проблеме између разједињених, а по многим питањима и оштро супротстављених опозиционих партија које су се нашле затечене чињеницом да су срушиле власт, мада су испрва само желеле да протестују против неправилности у изборном поступку. Смена власти, међутим, није довела до промене геополитичке оријентације Киргизије, већ је, напротив, новоустоличену власт у Бишеку, која је стрепила од чињенице да нестабилну ситуацију лако могу да искористе исламисти који су чекали свој час, окренула у правцу онога који једини и може и хоће да им пружи директну помоћ од нове исламистичке побуне – ка Москви.

Узбечко окретање леђа САД-у и преусмеравање према Русији, ипак, представља најкрупнији геополитички заокрет у Средњој Азији од времена распада СССР-а. Више од деценије амерички стратеги су у свим својим плановима играли на карту Узбекистана као најважнијег регионалног партнера, па су и режиму Ислама Каримова, зарад геостратешких планова, редовно прогледали кроз прсте због аутократског начина владања и грубог кршења људских права.

Непосредан узрок Узбекистанског геополитичког престројавања представљао је неуспели покушај реализације »шарене револуције« у извођењу тамошње опозиције и пословно-племенских кланова. Опозиционе групације су, наиме, покушале да организују масовне протесте након што је широм земље ухапшено 23 тамошња бизнисмена и тајкуна, чланова тајне организације Акромија, осумњичених за припремање преврата у договору са западним обавештајним службама. Планирано је да се током протеста покуша извршити њихово бекство из притвора. Демонстрације су се, после интервенције узбечке полиције и војске, завршиле улич-

ним крвопролићем у Андијану²⁰ које је однело више стотина живота. Након прикупљених доказа који су режим Ислама Каримова учврстиле у убеђењу да иза припрема и покушаја преврата стоје западне силе, али и свести о америчком неуспеху у обуздавању шверца дроге из Авганистана, која се након рушења талибанске власти умногостручила и препрелила околне државе (део новца који обрћу нарко-картели преко различитих муџахединских фракција служи у околним државама за финансирање фундаменталистичких покрета), званични Ташкент је директно и недвосмислено прешао у табор руско-кinesке регионалне алијансе. У најкраћем року отказано је гостопримство САД које су користиле аеродром у Карши Каханбаду, у јужном Узбекистану, да би и последњи амерички војник напустио тле Узбекистана у новембру 2005. године.

Неповољан развој догађаја по политику САД био је разлог што се секретар одбране Доналд Рамсфелд два пута у току 2005. године упутио у посету Киргизији (први је био у априлу, непосредно по паду режима Акајева), а одатле у обилазак осталих средњеазијских држава. Циљ ове спољнополитичке турнеје био је покушај да се исказе неслагање САД са одлукама ових држава датим на самиту ШОС-а и убеде представници тамошњих власти да продуже рокове за исељавање америчког војног персонала. Рамсфелд је успео само да одложи исељавање трупа до коначне „стабилизације ситуације у Авганистану“, које је плаћено крупним донацијама новој власти у Бишеку за обнављане опреме и оружја киргишкој националној гарди, те помоћи за изградњу војне инфраструктуре.

У осталим државама у региону Рамсфелдова турнеја имала је знатно скромнији учинак. Режији у Душанбеу и Ташкенту остали су чврсто при захтеву датом на самиту ШОС-а. Са министром спољних послова Таџикистана Талбаком Назаровом и председником Рахмановом постигнути су само начелни договори о заједничким пограничним акцијама против наркокартела који се из Авганистана пребацују на просторе Таџикистана, као и о интензивирању регионалне

20 О масакру у Андијану више код: *Andijan massacre linked to local power struggle*, 9/29/05, www.EurasiaNet; *A truthful report from Uzbekistan's Andijan*, Pravda, 14.07.2005 ; *Toe Tags Offer Clues to Uzbeks Uprising*, New York Times, 23 May 2005

трговине. Суочен са непопустљивошћу власти Узбекистана око исељавања америчког војног персонала са њене територије, Рамсфелд је одустао од посете овој земљи.

Суштински разлог поновног геополитичког преокрета лежао је пре свега у економско-политичком јачању Русије у глобалним оквирима и томе веома суптилно прилагођеном деловању у Каспијском подручју, али и чињеници да је Кина почетком 2005. године напустила углавном неактивну политику руског стратешког партнера и почела да се на простору Средње Азије понаша као неко ко улаже велике напоре да политика “стратешког троугла“ (Русије, Кине и Индије) постане стварност у безбедносној архитектури Евроазије.

Повећање кинеског утицаја у региону имало је и своје наличје јер, поред учешћа у потискивању америчког регионалног присуства, оно прети да, са променом баланса снага међу садашњим савезницима, поступно еродира поновно успостављену превласт Москве. Кина је у периоду од 2005-2008. године закључила бројне споразуме са средњеазијским државама, пре свега са Казахстаном и Туркменистаном, где је пристала да плаћа веће цене за енергенте него што овим државама плаћа Москва. Њен повећани интерес за каспијску енергетску мрежу пре свега се очитује у улагању у довршетак изградње нафтовода Атирау-Алашанкоу између Казахстана и најзападније кинеске провинције Ксинцијанга. Изградња овог нафтовода договорена је још 1997. године између националних компанија Казмунеј гаса и Кинеске националне нафтне корпорације. Након изградње деонице Актобе-Атирау 2003. године, преостали део ове руте укупне дужине преко 3000 километара је довршен у децембру 2005. године. Повећан регионални уплив Кине и последично већи маневарски простор који он даје средњеазијским режимима у преговарању око цене енергената (од 2006. године и Русија је била принуђена да плаћа нешто веће цене), несумњиво је забринуо Москву, па се инсистирања руских званичника да се у оквиру ШОС-а оформи и јединствени енергетски клуб и на тај начин минимизира настајуће енергентско ривалство мора посматрати у овом светлу.²¹

21 О перспективама руско-кинеских односа видети код Stephen Blank, *Russia and Central Asian gas: Recent Trends and their implications*, Casia Analyst, јули 2008, стр. 9

И поред тога, руски утицај у Каспијском подручју је од средине 2005. године у великом узлету. На билатералном нивоу су консолидовани односи са практично свим средње-азијским државама, нарочито са Туркменистаном, где је, уз споразум о продаји руског наоружања²², са властима у Ашкабаду заправо договорано да се ова земља уздржи од транспорта свог гаса кроз планирани ривалски, америчко-турски гасовод Набуко према земљама ЕУ. У јулу 2008. године Туркменистан се сложио да заједно са Мосовом изгради додатни гасовод капацитета 10 милијарди кубних метара, који би тамошњи гас од 2010. године такође транспортовао у правцу Русије. Продубљене су и везе са Ираном: поред испоруке конвенционалног наоружања вредности 4 милијарде долара у петогодишњем периоду, Гаспром је постао партнер Националне иранске нафтне компаније (НИОК) у експлоатацији огромног гасног поља Јужни Парс²³ као и у *joint ventures* инвестицијама око изградње рафинерија и транспорта нафте и гаса Русије и других земаља Каспијског подручја према јужним иранским лукама. Највећи успех у политици према Каспијском подручју Русија је постигла 20. децембра 2007. године склапањем трилатералног гасног договора у каспијској луци Туркменбаши са Казахстаном и Туркменистаном. Овим договором је предвиђена реконструкција гасовода дуж источне обале Каспијског мора од Туркменистана, преко Казахстана до Русије, као и изградња паралелног гасовода која је отпочела 2008. године и која ће повећати проточност гаса са 8 на 12 милијарди кубних метара годишње. Мада ривалски, амерички транскаспијски предлог није званично отказан, овај договор представљао велики тријумф Москве над њим.

Следећу прилику за демонстрирање нове реалности у односима снага на кавкаском делу Каспијског подручја дао је грузијски председник Сакашвили исхитреном војном интервенцијом према отцепљеној области Јужне Осетије почетком августа 2008 године. Покушај насилне реинтеграције и територијалног заокруживање проамерички усмерене Грузије и истовремено геополитичко обезбеђење залеђа нафотоводу

22 Ради се о БМ-30 Смерч вишецевним ракетним бацачима.

23 Количина гаса на овом пољу процењује се на око 500 милијарди кубних метара што представља половину укупних иранских гасних резерви.

Баку-Батуми, отпочето општим артиљеријским и оклопно-пешадијским нападом грузијских снага на осетинску престоницу Цхинвали, као и на руске мировне снаге, завршило се потпуним фијаском. Брзом интвенцијом руске 58. армије на простору Цхинвалија су у року од 48 сати потпуно уништени ударни потенцијал грузијске армије. У преосталом периоду петодневног ратног сукоба на Кавказу, руске трупе су брзим продором у два правца – једним према граду Горију, а другим из Абхазије према грузијским црноморским лукама, у стратешком смислу бациле Грузију на колена допирући на свега 65 километара од престонице Тбилисија. Завршетак сукоба и касније признање независности Абхазије и Јужне Осетије од стране Москве представљали су не само брзопотезно парирање на овом делу Кавказа, већ су за последицу имале и обустављање рада нафтовода кроз Грузију, које је, заједно са споразумима Москве са Туркменистаном и Казахстаном о искључивом транспорту њихове нафте рутама преко Русије, довеле међународни нафтни конзорцијум АИОЦ (чија се нафта транспортује рутама Баку–Батуми и Баку-Чејхан) у стање пред банкрот.

Александр Гаич
ТРИ ФАЗЫ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ ИГРЫ В
КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ

Резюме

Автор исследует размеры и развитие геополитического соперничества в связи с использованием и транспортировкой энергоносителей из Каспийского региона на мировом рынке, а также его геоэкономические и политические цели. Определяя главных актеров, их цели и интересы, автор объясняет ход «Новой большой игры» и перечисляет ее 3 фазы (до настоящего времени): фаза до 11 сентября 2001 года, которая прошла в попытках России сохранить свое первенство в вопросе транспортировки энергоносителей на соответствующей части постсоветского пространства; фаза после 11 сентября 2001 года, которая характеризуется

«вклиниванием» США на обозначенную территорию и угрозой смены соотношения сил; фаза после 2005 года, которая представляет собой новый переходный период, когда Россия и ее союзники вновь возвращают себе первенство в «Новой большой игре» и контроль над большей частью территории региона.

Ключевые слова: международные отношения, Каспийский регион, геополитика, Новая большая игра, транспортировка нефти и газа.